

Aksjomaty, prawo naturalne, wartości i paradygmaty we współczesnych koncepcjach rozwoju

Autor: Franciszek Piontek

Artykuł opublikowany w „Annales. Etyka w życiu gospodarczym” 2015, vol. 18, nr 2, s. 7-29

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Stable URL: http://www.annaesonline.uni.lodz.pl/archiwum/2015/2015_2_piontek_7_29.pdf

Axioms, Natural Law, Values and Paradigms in Contemporary Concepts of Development

Author: Franciszek Piontek

Source: 'Annales. Ethics in Economic Life' 2015, vol. 18, no. 2, pp. 7-29

Published by Lodz University Press

Stable URL: http://www.annaesonline.uni.lodz.pl/archiwum/2015/2015_2_piontek_7_29.pdf

Franciszek Piontek

Wyższa Szkoła Biznesu w Dąbrowie Górniczej

Wydział Zarządzania, Informatyki i Nauk Społecznych, Katedra Zarządzania

e-mail: f_piontek@wp.pl

Aksjomaty, prawo naturalne, wartości i paradygmaty we współczesnych koncepcjach rozwoju

Axioms, Natural Law, Values and Paradigms in Contemporary Concepts of Development

Contemporary concepts of development (the process of globalization, sustainable development) can be diversified according to their relation to axioms, natural law, values and paradigms. The subcategories obtained constitute the ground for business ethics. Ethics in business is always needed, however, it can be implemented at-source (as a component of management) or as an end-of-pipe measure. In Poland, constitutional regulations guarantee, indirectly at least, business ethics as a component of management.

Keywords: development, business ethics, values

JEL Classification: O 13, Z13

1. Wstęp

Do podjęcia tematu niniejszego artykułu zainspirowała nas potrzeba poszukiwania odpowiedzi i podejmowania dyskusji nad szeroko upowszechnionymi tendencjami i poglądami związanymi z tzw. budową nowej cywilizacji¹ oraz wynikającymi z tego zjawiska współczesnymi wyzwaniami, w tym dotyczącymi etyki w biznesie. Przesłanki te wskazują na merytoryczną zasadność podjęcia niniejszych rozważań.

¹ *Polska 2030. Wyzwania rozwojowe*, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, Warszawa 2009.

Celem artykułu jest ukazanie, jakie funkcje we współczesnych koncepcjach rozwoju pełnią aksjomaty, prawo naturalne i wartości – zarówno te, które umocowane są w aksjomatach i w prawie naturalnym, jak również wartości określane przez religię – i jakie pełnią paradygmaty. Postaramy się odpowiedzieć na pytanie, na czym polega deregulacja elementów należących do trzech pierwszych podzbiorów i jakie konsekwencje powoduje zastępowanie ich przez paradygmaty. Pomiędzy elementami wymienionych podzbiorów zachodzą sprzężenia zwrotne i w określonym zakresie elementy tych podzbiorów wzajemnie się warunkują.

Przyjmujemy hipotezę, że współczesne koncepcje rozwoju dywersyfikuje m.in. stosunek do aksjomatów, prawa naturalnego, wartości i paradygmatów, a etyka w biznesie jest funkcją akceptowanej i wdrażanej koncepcji rozwoju. Etyka w biznesie jest zawsze potrzebna, ale w zależności od akceptowanej koncepcji rozwoju może być wdrażana albo na wejściu, albo na wyjściu (efekt końca rury – porównanie zaczerpnięte z ochrony środowiska).

Zakres przedmiotowy oraz cel i hipoteza niniejszego artykułu zobowiązują nas do podkreślenia, że nie został on napisany w obszarze ani w dziedzinie nauk filozoficznych i nie może być do tej dziedziny i dyscypliny nauki zakwalifikowany. Dziedziny i dyscypliny nauki dywersyfikuje nie tylko przedmiot materialny (dany – *obiectum materiale*), lecz przede wszystkim przedmiot formalny (zadany – *obiectum formale*). Fakt, że niektóre dyscypliny nauki posiadają wspólny przedmiot dany (*obiectum materiale*), nie upoważnia do dowolnego i subiektywnego kwalifikowania prac pisanych w ramach tych nauk bądź na ich pograniczu. Jeśli z kolei wskazać, w jaki sposób umocowane są dwie główne współczesne koncepcje rozwoju objęte analizą w niniejszym artykule, to:

- (1) dla rozwoju zrównoważonego i trwałego fundamentem są teoria rozwoju i normy składowe Konstytucji Świata oraz posiłkowanie się naukami ekonomicznymi;
- (2) dla procesu globalizacji, wpisanego w myśl neoliberalną, którego początek datujemy na początek lat 70. XX wieku² – jest to ideologia, potęga metawładzy³, dewiacja stosunków społeczno-gospodarczych, w której nieliczni bogacą się kosztem licznych⁴.

Pogłębiona i bezpośrednia analiza podstaw filozoficznych tych nauk nie stanowi przedmiotu zadanego (*obiectum formale*) niniejszego artykułu i wykracza poza jego zakres przedmiotowy.

Wynika z tego jednoznacznie, do jakich obszarów i dziedzin nauki zakwalifikowane są rozważania podjęte w niniejszym artykule. Korzystanie przy tej okazji z innych dyscyplin nauki – w kontekście wymogu ich przekładalności – jest dopuszczalne i prawidłowe.

² Są różne poglądy w tej sprawie. Niektórzy traktują proces globalizacji jako proces dokonujący się od zarania dziejów, inni upatrują początku procesu globalizacji w przemianach lat 70. W niniejszym artykule prezentujemy drugie podejście.

³ U. Beck, *Władza i przeciwładza w epoce globalnej. Nowa ekonomia polityki światowej*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2005.

⁴ G. Kołodko, *Prof. G. Kołodko o neoliberalizmie i światowym kryzysie gospodarczym*, wykład na www.youtube.com, (data dostępu: 03.05.2010); por. także G. Kołodko, *Wędrujący świat*, Wyd. Prószyński i S-ka, Warszawa 2008, s. 206–256.

Prezentowane w niniejszym artykule rozważania zostaną omówione w trzech blokach tematycznych:

- (1) refleksja nad kategoriami kluczowymi dla niniejszego tematu;
- (2) określenie miejsca aksjomatów, prawa naturalnego, wartości i paradygmatów we współczesnych koncepcjach rozwoju;
- (3) omówienie skutków deregulacji aksjomatów, prawa naturalnego, wartości dla zarządzania rozwojem i dla etyki w biznesie.

Wyróżnione obszary rozważań nie wyczerpują zakresu przedmiotowego podjętego tematu, ale należą do podstawowych.

2. Refleksja nad kategoriami kluczowymi

Do kategorii kluczowych dla tematu niniejszego artykułu należą: rozwój, aksjomaty, wartości, paradygmaty, zarządzanie i etyka w biznesie. Konieczne jest objęcie ich refleksją i analizą, z uwagi na powszechnie stosowaną w procesie globalizacji deregulację, która obejmuje również pojęcia, prawo i ocenę zjawiska w wymiarze realnym.

Kategoria „rozwój” należy do kategorii podstawowych. Wynikają z tego określone konsekwencje, które nie zawsze – nawet przez ludzi nauki – są dostrzegane. Za poprawną definicję tej kategorii należy uznać tę, która może być przyjęta nie tylko przez ekonomię, ale przez wszystkie dziedziny nauki. Nie można kategorii rozwój podporządkowywać nauce szczegółowej, jaką jest ekonomia, w tym polityka gospodarcza. Nie należy zatem kategorii tej zawężyć do wzrostu gospodarczego (aczkolwiek bardzo potrzebnego) ani do dobrobytu materialnego. Nie można również utożsamiać jej z innowacyjnością i innowacjami (których pozytywów nie negujemy), a które kandydat do nagrody Nobla J.K. Galbraith – pomimo wszystko – ocenił następująco: *znaczna liczba innowacji w zakresie dóbr konsumpcyjnych* [a na obecnym etapie nie tylko konsumpcyjnych – F.P.] – *to oszustwa zagrażające zdrowiu, a nawet życiu*⁵. Obawa o nadmierną dowolność w definiowaniu podstawowej kategorii, jaką jest rozwój, jest zatem uzasadniona, a podjęte rozważania są celowe.

W naszym artykule przyjmujemy następującą opisową definicję kategorii „rozwój”:

*jest to proces przeobrażeń, zmian, przechodzenia do stanów lub form bardziej złożonych lub pod pewnym względem doskonalszych, podporządkowany godności osoby ludzkiej i spełniający kryteria artykułowane przez aksjomaty, prawo naturalne i depozyt umocowanych w prawie naturalnym wartości*⁶.

Cytowana definicja ma tę przewagę nad innymi, bardziej ogólnikowymi, że odpowiada na dwa podstawowe pytania: 1) komu rozwój winien służyć?; 2) jakie powinien spełniać kryteria? Z kolei „godność człowieka” w tej definicji w Polsce posiada umocowanie konstytucyjne (art. 30 Konstytucji RP) i ma znaczenie dla etyki

⁵ J.K. Galbraith, *Ekonomia a cele społeczne*, PWN, Warszawa 1979, s. 236.

⁶ B. Piontek, *Współczesne uwarunkowania rozwoju społeczno-gospodarczego*, ATH, Bielsko-Biała 2006, s. 20.

w biznesie. Umocowania filozoficznego dla godności osoby ludzkiej nie poszukujemy w personalizmie (personalizmów może być i jest wiele) – a w personologii Karola Wojtyły – św. Jana Pawła II.

Syntetyzując i porządkując nasze rozważania, można przyjąć – z pewnym uproszczeniem – że współcześnie głoszone są trzy koncepcje rozwoju:

- (1) rozwój zrównoważony i trwały;
- (2) proces globalizacji;
- (3) ekorozwój.

W literaturze funkcjonuje wiele definicji wymienionych koncepcji rozwoju⁷. W punkcie pierwszym niniejszego artykułu ograniczamy się do przedstawienia definicji opisowych, które będą miały znaczenie dla naszych dalszych rozważań.

W odniesieniu do kategorii „rozwój zrównoważony i trwały” należy stwierdzić, że kategoria ta występuje w Konstytucji RP i jest wyraźnie zdywersyfikowana jako:

- (1) zasada zrównoważonego rozwoju (art. 5 Konstytucji RP) – wówczas pełni funkcje normatywne i kryterialne;
- (2) koncepcja zrównoważonego rozwoju (art. 20 Konstytucji RP), czyli obowiązujący model funkcjonowania. Rozróżnieniu konstytucyjnemu nie można stawiać zarzutu, że jest ono niewyraźne.

Zasada zrównoważonego rozwoju oznacza, że jeden kapitał (podmiot) nie może rozwijać się kosztem drugiego (lub pozostałych). W Polsce zasada ta ma charakter ustrojowy (art. 5 Konstytucji RP – który jest artykułem ustrojowym Państwa Polskiego) i m.in. reguluje zasady konkurencji (tzw. wolnej), a zatem powinna mieć znaczenie dla biznesu i etyki w biznesie. Istotą koncepcji rozwoju zrównoważonego i trwałego jest: zapewnienie trwałej poprawy jakości życia współczesnych i przyszłych pokoleń, poprzez kształtowanie właściwych proporcji między trzema rodzajami kapitału: ekonomicznym, ludzkim i przyrodniczym.

Tak sformułowana definicja jest adekwatna do tej zawartej w art. 20 Konstytucji RP, która określa rozwój zrównoważony od strony funkcjonalnej – jako społeczną gospodarkę rynkową (model funkcjonowania). Polega ona na połączeniu *zasady wolności na rynku z zasadą równości społecznej*⁸, co z kolei może zapewnić zrównoważenie w procesie rozwoju, a w tym – w procesie gospodarowania i w biznesie.

Pomijając dyskusję wokół kategorii „globalizacja”, „globalność” oraz „proces globalizacji”, za H.P. Martinem i H. Schumannem proces globalizacji definiujemy obrazowo, jako *rosnącą z dnia na dzień rzekę wolnego kapitału*⁹ – *strumień bezpaństwowych pieniędzy*¹⁰. Wspomniana rzeka wolnego kapitału, płynąc po świecie, może urzeczywistniać swój – sprzeczny z aksjomatami, prawem naturalnym

⁷ Przykładowo B. Piontek zinventaryzowała 44 definicje rozwoju zrównoważonego. Por. B. Piontek, *Koncepcja rozwoju zrównoważonego i trwałego Polski*, PWN, Warszawa 2002, s. 15–26.

⁸ Por. P. Pysz, *Spoleczna gospodarka rynkowa. Ordoliberalna koncepcja polityki gospodarczej*, PWN, Warszawa 2008, s. 17.

⁹ H.P. Martin, H. Schumann, *Proces globalizacji. Atak na demokrację i dobrobyt*, Wyd. Dolnośląskie, Wrocław 1999, s. 59.

¹⁰ S. Solomon, *Gra o zaufanie. Jak szefowie banków centralnych rządzą gospodarką globalną*, Philip Wilson, skład NBP, Warszawa 2000, s. 38, 39, 41, 628, 630, 642.

i wartościami – przyjęty priorytet (paradygmat), tj. zysk za wszelką cenę, co stwarza określone uwarunkowania (a nawet bariery) dla przestrzegania etyki w biznesie.

Należy zaznaczyć, że w literaturze funkcjonuje wiele definicji tak zwanej globalizacji. Nie jest przedmiotem zadaniem (*obiectum* formale) niniejszego artykułu ani ich inwentaryzacja, ani analiza. Wyjaśniamy, że używając pojęcia „proces globalizacji”, podkreślamy jego ekonomiczny charakter oraz jego tożsamość z tak zwanym turbokapitalizmem. Na inne przykładowe definicje wskazaliśmy w oddzielnej pracy¹¹.

Należy również zwrócić uwagę na pojęcie „globalność”, które ma znaczenie wyłącznie pozytywne i różni się tym od procesu globalizacji, że jego podstawą jest godność osoby ludzkiej. Pojęcie „globalizacja” jest tworem intelektualnym wytworzonym zgodnie z regułami budowy nowej cywilizacji, na które wskazują A. i H. Toffler: *w zaskakujący sposób łączymy ze sobą pojęcia (...)*¹².

Z kolei ekorozwój możemy zdefiniować jako koncepcję wskazującą na nadrzędność kapitału przyrodniczego, ukierunkowaną na równoważne wpisanie tego kapitału w procesy wzrostu gospodarczego i gospodarowania¹³. W literaturze i w praktyce zdarza się, że ekorozwój błędnie utożsamiany jest z rozwojem zrównoważonym i trwałym (pojęcia te bywają stosowane zamiennie). Z drugiej strony proces globalizacji usiłuje podporządkować ochronę kapitału przyrodniczego maksymalizacji zysku za wszelką cenę – na tak zwanym wolnym rynku.

W powyższej analizie wskazano, że składowymi definicji kategorii „rozwój” są: *aksjomaty*, *prawo naturalne* i (niezrelatywizowane) *wartości*¹⁴. Wymienione podzbiory – łącznie – tworzą Konstytucję Świata.

Aksjomaty to twierdzenia oczywiste, których prawdziwości nie potrzeba udowadniać. Można je fakultatywnie przyjąć lub odrzucić. Należy jednak pamiętać, że skutki odrzucenia aksjomatów, prawa naturalnego i wartości przekładają się na wymierne efekty materialne. To, że nie uwzględnia się ich w rachunku ekonomicznym, nie oznacza, że nie trzeba za nie zapłacić. Do aksjomatów przykładowo zalicza się¹⁵:

- (1) twierdzenie, że coś nie może być równocześnie prawdą i fałszem, dobrem i złem – zasada sprzeczności, którą Arystoteles traktuje jako zasadę pierwszą, a G.W. Leibnitz zalicza do podstawowych zasad wszelkiego poznania rozumowego;
- (2) zasadę racji dostatecznej;

¹¹ F. Piontek, A.J. Nowak, *Osobowy aspekt wartości w procesie rozwoju. Studium porównawcze*, WSEiA, Bytom 2004, s. 31.

¹² A. Toffler, H. Toffler, *Budowa nowej cywilizacji, Zysk i S-ka*, Poznań 1996, s. 38; patrz także: B. Piontek, *Alternatywne koncepcje urzeczywistniania powszechności w procesie rozwoju* [w:] *Kapitał ludzki w procesie globalizacji a w zrównoważonym rozwoju*, red. F. Piontek, Wydawnictwo ATH w Bielsku-Białej, WSEiA w Bytomiu, Wiśła 2002, s. 63–92.

¹³ B. Piontek, F. Piontek, W. Piontek, *Ekorozwój i narzędzia jego realizacji*, Wyd. Ekonomia i Środowisko, Białystok 1997, s. 7–22.

¹⁴ Wartości z definicji nie powinny być zrelatywizowane, ale bywa i tak, że atrybut ten wymaga podkreślenia.

¹⁵ F. Piontek, B. Piontek, *Rola i znaczenie aksjologii, niezrelatywizowanych wartości i paradygmatów w zarządzaniu rozwojem* [w:] *Nauki humanistyczne i socjologia*, red. J. Czartoszewski, UKSW, Warszawa 2010, s. 391.

- (3) zasadę najwyższej pewności;
- (4) ontologiczną zasadę *a posse ad esse non est illatio* – od możliwości do bytu nie ma przełożenia (nie każda możliwość staje się bytem);
- (5) zasada metodologiczna: *pars contra totum* – część zamiast całości (ostrzeżenie przed logicznymi błędami);
- (6) zasada logiczna: *bene intelligit, qui bene distinguit* – dobrze rozumie, kto dobrze rozróżnia;
- (7) zasada etyczna: *quid est causa causae, est causa causati* – co jest przyczyną przyczyny, jest przyczyną skutku.

Można w tym miejscu wymienić również bardziej szczegółowe zasady, np. obowiązujące w organizacji i zarządzaniu: zasadę zdrowego rozsądku, zasadę podziału pracy itd.¹⁶

Zasady te mogą być nie tylko nieakceptowane, ale także w różny sposób interpretowane. Współcześnie do ich interpretacji wykorzystywane są: globalistyczna zasada deregulacji i darwinowska zasada ewolucji (ukierunkowana na totalizację świadomości – drugi etap ewolucji), co prowadzi do dyktatury relatywizmu¹⁷. Kwestionującym zasadność cytowanych stwierdzeń można wyjaśnić, że na przemianę (czyli deregulację) roli, znaczenia i natury wiedzy wskazują także A i H. Toffler¹⁸.

Przechodząc do refleksji nad prawem naturalnym, należy dokonać kluczowego rozróżnienia między prawem natury a prawem naturalnym. Prawo natury to zasady wynikające z natury człowieka (potwierdzone osiągnięciami cywilizacyjnymi). Prowadzą one do tworzenia uporządkowanej wspólnoty (zasady: człowiek najwyższą wartością w świecie przyrody, prawo do równości, wolności, własności, prawo do pracy, prawo do prawdy, do zaspokojenia potrzeb – przynajmniej tych podstawowych). Z kolei prawo naturalne to nakazy odczytywane i formułowane przez rozum – z prawa natury. Ogólnie możemy stwierdzić, że w formie skodyfikowanej wymienia je Dekalog – niebędący tożsamym z żadną religią (jak się go czasem usiłuje komentować), który, zapewniając uniwersalny ład społeczny i strukturalny, tworzy fundamenty dla (wszystkich) religii, dla ich istnienia i rozwoju. Wymienione podzbiory, prawo natury i prawo naturalne, nie są w pełni rozłączne.

Wśród przedstawicieli etyki w biznesie funkcjonują poglądy, że nie da się zaprezentować prawa naturalnego czy wartości bez odniesienia do np. tomizmu, fenomenologii, personalizmu. Szanując dorobek naukowy autorów wymienionych nurtów filozoficznych, wyjaśniamy, że celem zadaniem (*obiectum formale*) niniejszego artykułu nie jest konfrontacja ani poszukiwanie umocowania dla prawa naturalnego w wymienionych nurtach filozoficznych. Tak się składa, że prawo naturalne jest kategorią gwarantującą szeroko rozumiany ład i kształtowanie rozwoju. Skodyfikowane jest ono m. in. w Dekalogu i występuje w Księdze Wyjścia i Powtórzonego Prawa w Starym Testamencie. Oznacza to, że występuje tysiące lat wcześniej, zanim powstały: tomizm, fenomenologia i różne personalizmy.

¹⁶ Por. H. Bieniok, *Trzy razy pomyśl, raz zrób*, MAW, Warszawa 1985.

¹⁷ R. de Mattei, *Dyktatura relatywizmu*, PROHIBITA, Warszawa 2009, s. 44.

¹⁸ A. Toffler, H. Toffler, *Budowa nowej cywilizacji*, op. cit., s. 36.

Obowiązują też powszechnie – także tych, którzy o wymienionych nurtach (początkowo rzecz ujmując) nie mają pojęcia.

W literaturze zbiorów stanowiący wartości nie jest identyfikowany i omawiany w sposób zadowalający. Traktuje się go albo agregatowo z pominięciem struktury, albo wskazując jedynie na jego pojedyncze elementy. Bardziej szczegółowym podejściem do zbioru wartości legitymują się teologia, filozofia, psychologia i socjologia, jednak pozostaje pytaniem, jak rozumieją wartości oraz w jaki sposób przekładają się to na teorię i praktykę zarządzania rozwojem¹⁹, w tym gospodarką i biznesem. Dla rozważań podjętych w niniejszym artykule należy podkreślić, że aksjomaty i prawo naturalne nie są jedynymi źródłami (kryteriami) określającymi elementy zbioru wartości. F. Fukuyama jednoznacznie stwierdza, że *natura ludzka (...) wspólnie z religią definiuje (...) nasze podstawowe wartości*²⁰.

Do szeroko rozumianego zbioru wartości należy zaliczyć:

- (1) dotyczące transcendentnych relacji człowieka (w tym wartości religijne);
- (2) związane z godnością osoby ludzkiej i stanowiące o integracji bio-psycho-duchowej człowieka²¹;
- (3) wynikające z prawa natury, dotyczące prawa do życia, zdrowia, rodziny, wolności, wychowania, pracy, bezpieczeństwa, odpoczynku, własności, godnych warunków życia, godziwej zapłaty za pracę, prawa do naturalnej śmierci;
- (4) dotyczące unormowań moralnych; Farzin Davachi do zbioru tych wartości zalicza: prawość, prawdomówność, godność, zaufanie, łagodność, szacunek do samego siebie i innych, uprzejmość, poczucie piękna, odwagę, współpracę, sprawiedliwość, jedność, czystość, lojalność, szczodrość, służbę innym, wytrwałość, dążenie do doskonałości itp.²²; wartości te umożliwiają podejmowanie moralnych decyzji i postępowanie zgodnie z nimi;
- (5) wynikające z aksjomatów (por. powyżej);
- (6) zachowanie właściwych proporcji między naukami podstawowymi a stosowanymi, ogólnymi a szczegółowymi, humanistycznymi a przyrodniczymi i technicznymi;
- (7) przekazywane przez tradycję – w tym zwyczaje, związane z dobrymi praktykami, także religijnymi;
- (8) budowanie tożsamości umocowanej w dobrze rozumianej nauce historii;
- (9) przekazywanie mądrości ludowej, także zawartej w przysłowiach;
- (10) uznawane wzorce osobowe, godne naśladowania autorytety;
- (11) związane z tożsamością rodzinną, lokalną i narodową;
- (12) dotyczące kultury materialnej oraz wszystkie wartości ekonomiczne, które są dziełem rąk ludzkich, ludzkiej przedsiębiorczości i ludzkiego umysłu;

¹⁹ Zwróciłiśmy na tę kwestię uwagę w pracy: F. Piontek, A.J. Nowak, *Osobowy aspekt wartości w procesie rozwoju. Studium porównawcze*, WSEiA Bytom, Bytom 2004, s. 13 i nast. W późniejszych pracach używaliśmy kategorii: *niezrelatywizowane, wynikające z aksjomatów i prawa naturalnego wartości*.

²⁰ F. Fukuyama, *Koniec człowieka*, Znak, Kraków 2004, s. 20.

²¹ S. Hvozdič, *Psychologické pohľady na edukáciu a postmodernizmus*, Filozofická fakulta Prešovskej Univerzity, Prešov 2001, s. 1.

²² Z prof. Farzinem Davachi (amerykańskim lekarzem, specjalistą ds. HIV/AIDS) rozmawiała Ewa Jodłowska, „Rzeczpospolita – Magazyn” 2001, nr 36.

- (13) prawo do kształtowania świadomości zintegrowanej, obejmującej wszystkie sfery życia człowieka w wymiarze realnym i duchowym, w tym także religijnym²³.

O zbiorze wartości prezentowanym w ujęciu syntetycznym i z pewnym uproszczeniem możemy powiedzieć, że:

- (1) zawiera zróżnicowaną strukturę rodzajową wartości (materialne, duchowe, naturalne, religijne);
- (2) zawiera wartości wyższego rzędu i wartości elementarne;
- (3) w wymiarze realnym zbiór wartości jest hierarchicznie uporządkowany; oznacza to, że u podstaw tej hierarchii znajdują się wartości mające znaczenie elementarne, a na szczycie – wartości wyższego rzędu. W wielu przypadkach zhierarchizowane wartości są względem siebie nierozłączne;
- (4) warunkiem przyjęcia wartości wyższego rzędu jest uznanie wartości elementarnych; z drugiej strony – nieuznanie wartości nadrzędnych skutkuje deregulacją wartości o znaczeniu podstawowym;
- (5) *logiczną i godną ubolewania konsekwencją ośmieszania wartości duchowych (w tym religijnych) jest monopol pieniądza*²⁴;
- (6) *kiedy zanikają uniwersalne wartości i sens życia zbiorowego, na takiej pustyni ostaje się tylko jeden cel: dobrze żyć w możliwie jak największym komforcie. Cel ekonomiczny staje się podstawowy (...) nie znajduje konkurencji [wartości]*²⁵.

Wymienione podzbiory, tj. aksjomaty, prawo naturalne, wartości – stanowią Konstytucję Świata, decydują o szeroko rozumianym ładzie strukturalnym, w tym również o ładzie w gospodarce, w biznesie i o etyce w biznesie. O znaczeniu zasad i norm należących do tych podzbiorów w życiu gospodarczym świadczą:

- (1) odwoływanie się przedstawicieli ekonomii klasycznej, np. A. Smitha²⁶ czy D. Ricardo²⁷ – do prawa naturalnego;
- (2) wskazywanie w polityce gospodarczej na reguły powszechnego postępowania jako normy wyznaczające i weryfikujące procedury tegoż postępowania; J. Tinbergen wymienia cztery podzbiory tych reguł: naturalne; psychologiczne (bodźce, normy postępowania); techniczne i instytucjonalne²⁸, a P. Sulmicki wyróżnia reguły podstawowe i instytucjonalne²⁹. Reguły te stanowią istotne wskazania i bazę dla kształtowania etyki w biznesie;
- (3) odmienność w zagospodarowywaniu obszarów gospodarczych, co jest widoczne na przykładzie prawa własności (w tym uwłaszczenia). Tam gdzie upodmiotowiona jest własność środków produkcji, tam właściciele tych środków stoją na straży popytu. Od popytu – o czym wiedzą – zależy ich

²³ F. Piontek, A.J. Nowak, op. cit., s. 14.

²⁴ Ch. Delsol, *Esej o człowieku późnej nowoczesności*, Znak, Kraków 2003, s. 158–219.

²⁵ Ibidem, s. 150–151.

²⁶ A. Smith, *Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2007.

²⁷ D. Ricardo, *Zasady ekonomii politycznej i opodatkowania*, PWN, Warszawa 1957.

²⁸ J. Tinbergen, *Wprowadzenie do ekonometrii*, PWN, Warszawa 1957, s. 27–28.

²⁹ P. Sulmicki, *Planowanie i zarządzanie gospodarcze*, PWE, Warszawa 1973, s. 59–64.

przetrawianie, zatrudnienie, kształcenie, innowacje i przedsiębiorczość. Tam, gdzie nie ma upodmiotowionej własności środków produkcji, tam człowiek staje się konsumentem, któremu – w znacznym stopniu – obojętne jest, z którego kontynentu dostarcza się mu środków konsumpcji. Bezpośrednio i pośrednio rozwiązania takie decydują i o funkcjonowaniu biznesu, i o etyce w biznesie.

Negowanie aksjomatów, prawa naturalnego i wartości doprowadziło do zastępowania ich przez paradygmaty. Są to modele, twierdzenia będące efektem osiągnięć naukowych. Nie kwestionujemy ich znaczenia, jednak często bywa, że przywiązywanie do określonych paradygmatów staje się ważniejsze od uczciwości intelektualnej³⁰. Prezentując w sposób syntetyczny normy należące do trzech zbiorów tworzących Konstytucję Świata, narażamy się na subiektywne wątpliwości czytelnika. Przykładowo może on domniemywać, że różne ujęcia zestawiane obok siebie można zaliczać do różnych podzbiorów powodujących chaos, a próba kompleksowego ujęcia może stwarzać błędne odczucie ogólnikowości. Powyższe wątpliwości i wadliwe wnioski należy wykluczyć, wskazując czytelnikowi, że natura Konstytucji Świata obejmuje – w sposób normatywny – całą, rodzajowo zdywersyfikowaną rzeczywistość i zapewnia tej rzeczywistości ład strukturalny. Naszym obowiązkiem jest poszukiwanie i wskazywanie na tę prawidłowość oraz rozpoznawanie warunków, które muszą być spełnione, aby etyka w biznesie znalazła swoje umocowanie i nie była jedynie pustą reklamą.

Należy też wyjaśnić, że prawo naturalne i wartości nie mogą być traktowane jedynie rozłącznie. Obydwie kategorie łączy normatywny i kryterialny charakter, co przejawia się w Konstytucji Świata. Stwierdzenie to ma istotne znaczenie. T.S. Kuhn (1922–1996) lansował pogląd, że paradygmaty to pojęciowo-metodologiczne systemy danego zespołu badaczy, określające ramy akceptowanych metod i decydujące o uznawaniu czegoś za problem, a także wskazujące sposoby jego rozwiązania³¹. W ten sposób T.S. Kuhn wskazywał, jak standaryzować prawdę, jak prawdę obiektywną zastępować przez prawdę konsensualną³². A jeżeli paradygmatami mają być również wartości, to możliwość ich standaryzacji i relatywizacji staje się oczywista. Owszem, wartości elementarne mogą pełnić funkcje paradygmatów, ale nie mogą być paradygmatami. Należy też zgodzić się z F. Fukuyamą, że nauka nie jest w stanie sama ustalić celów, jakie ma osiągnąć³³. A to wyklucza zasadność rozumienia paradygmatów przez T.S. Kuhna.

Takiej praktyce – proponowanej przez T.S. Kuhna – winny przeciwdziałać aksjomaty, prawo naturalne i wartości oraz nauka i religia. Wśród paradygmatów możemy wymienić: maksymalizację zysku za wszelką cenę, wolny rynek, wolną konkurencję, reguły technologiczne³⁴, których prawdziwość w wielu przypadkach

³⁰ J.B. Barbour, *Mity. Modele. Paradygmaty*, Znak, Kraków 1984, s. 191.

³¹ P. Kunzmann, F.P. Burkard, F. Wiedmann, *Atlas filozofii*, Prószyński i S-ka, Warszawa 1999, s. 187.

³² G. Kołodko, *Wędrujący świat*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2008.

³³ F. Fukuyama, op. cit., s. 242.

³⁴ K. Kelly, *Nowe reguły nowej gospodarki. Dziesięć podstawowych strategii dla świata połączonego siecią*, WIG-Press, Warszawa 2001, s. 155–156.

wymaga udowodnienia³⁵, a które standaryzują – często w niewłaściwy sposób – myślenie i działanie człowieka, jego egzystencjalne wybory.

Istotna dla naszych rozważań jest również kategoria „zarządzanie”. Rozumiemy ją bardzo szeroko: jako kierowanie, administrowanie oraz zarządzanie publiczne, obejmujące: organizowanie, planowanie, wykonanie decyzji (zarządzanie *sensu stricto*). Istnieje również technologiczne rozumienie kategorii zarządzanie, jako zbioru procedur, które standaryzują ludzkie myślenie i działanie, a także ludzkie wybory. Pytanie brzmi: czy w zarządzaniu jest miejsce na tak zwane normy uniwersalne (reguły powszechnego postępowania), które decydują o etyce w biznesie? Istnieje pogląd, którego zwolennicy zaprzeczają obowiązywaniu w zarządzaniu tzw. norm uniwersalnych, a dobór techniki – ich zdaniem – zależy od konkretnej sytuacji. Z kolei etyka w biznesie rozumiana jako zbiór norm wyznaczających ludzkie postępowanie, uwarunkowanych określoną wartością, może poszerzać zakres swojego oddziaływania, gdy na przykład biznesem stają się usługi medyczne, przemysł farmaceutyczny czy usługi edukacyjne. Jednak w świetle aksjomatów, prawa naturalnego i wartości kategoria zarządzanie nie może być definiowana technologicznie, ponieważ wtedy nie ma miejsca na etykę w biznesie.

W niniejszym artykule nie mamy złudzeń, że zapewnienie obligatoryjności norm, składowych Konstytucji Świata – w sposób administracyjny – nie jest możliwe. Jeśli czytelnik wymaga od autora takiego oczekiwania, to jest w poważnym błędzie. Niemniej jednak pragniemy podkreślić, że:

- (1) negocjowanie i nieprzestrzeganie norm składowych Konstytucji Świata przez długi czas rodzi konsekwencje, których adresatem i konsumentem jest człowiek;
- (2) kryterialne weryfikowanie nauk szczegółowych przez normy, składowe Konstytucji Świata, jest możliwe i uwarunkowane wolnym wyborem człowieka;
- (3) weryfikowanie prawa instytucjonalnego przez normy składowe Konstytucji Świata jest możliwe i było praktyką umocowaną przez Rzymian;
- (4) zapewnienie prawidłowych wyborów człowieka jest nie tylko możliwe, ale jest obowiązkiem. Jest niezależne od głównego trendu ideologicznego, od poprawności politycznej, medialnej, celebryckiej czy panującej w środowiskach naukowych.

3. Aksjomaty, prawo naturalne, wartości i paradygmaty we współczesnych koncepcjach rozwoju

Zakres przedmiotowy rozważań prezentowanych w punkcie drugim niniejszego artykułu obejmuje następujące kwestie:

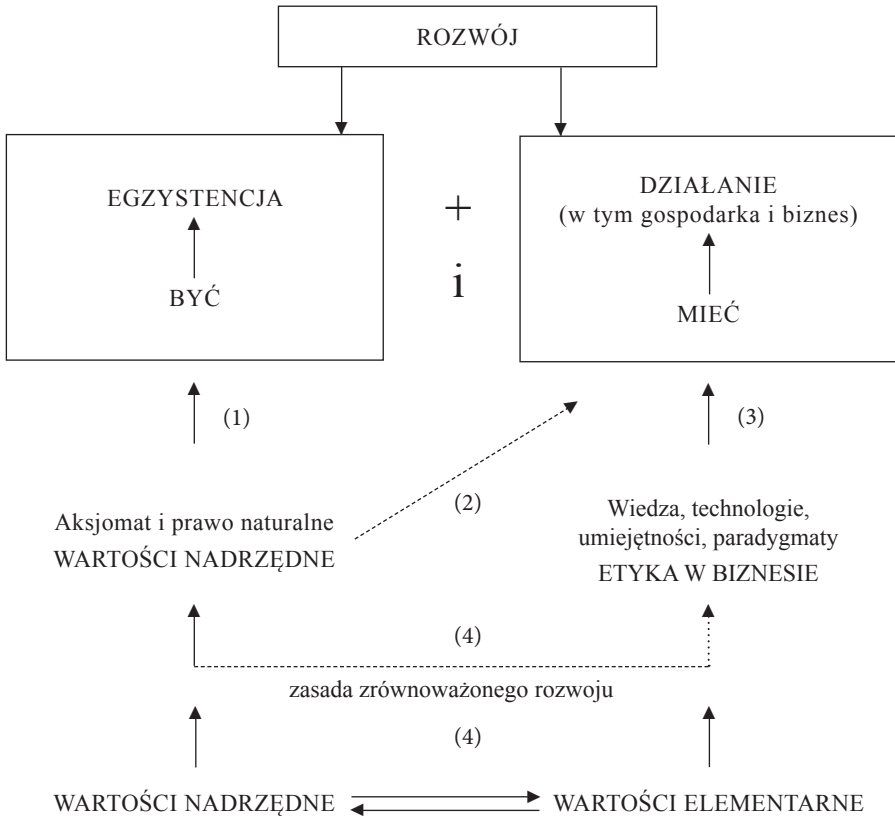
- (1) określenie miejsca aksjomatów, prawa naturalnego, wartości i paradygmatów w (graficznym) modelu rozwoju oraz we współczesnych koncepcjach rozwoju;

³⁵ Porównaj szerzej: A. Zawiślak, *Ekonomia. Nauka praw tymczasowych*, Oficyna wydawnicza WSZ, Warszawa 2010.

- (2) formy i skuteczność zapewnienia obligatoryjności dla aksjomatów, prawa naturalnego i wartości;
- (3) praktykę deregulacji aksjomatów, prawa naturalnego i wartości oraz zastępowania ich przez paradygmaty.

Miejsce i funkcje aksjomatów, prawa naturalnego i wartości (a także etyki w biznesie) oraz paradygmatów w kategorii „rozwój” można przedstawić graficznie (rysunek 1.). W prezentowany model wpisano również cytowane w punkcie pierwszym stwierdzenie F. Fukuyamy – dotyczące przesłanek, które kształtują nasze wartości – oraz przyjęty przez Ch. Delsol podział wartości na nadrzędne i elementarne³⁶.

Rysunek 1. Kategoria rozwój w ujęciu strukturalnym

Źródło: opracowanie własne uzupełnione, na podstawie rysunku 1. w artykule: F. Piontek, B. Piontek, *Global Education for realization of development* [w:] *Global education up to the future*, red. A. Akimjak, D.H. Lubcker, OWP „SIM”, Warszawa-Marshall-Ružomberok 2007/2008, s. 33–40; patrz także: F. Piontek, B. Piontek, *The contemporary concepts of development in terms of the diversifying criteria*, „Problems of Sustainable Development”, European Academy of Science and Arts, Salzburg, 2014, vol. 9. No. 1, s. 50.

³⁶ Ch. Delsol, op. cit., s. 147–164. Wynika to z rozważań prezentowanych przez autorkę.

Graficzne ujęcie rozwoju (rysunek 1.) pozwala ukazać trzy podstawowe kwestie:

- (1) aksjomaty, prawo naturalne i wartości (zwłaszcza te wyższego rzędu) ochraniają egzystencję, istnienie człowieka (1) i kontrolują jego działanie, określają także podstawy etyki w biznesie (2);
- (2) umiejętności, wiedza, technologie i paradygmaty umożliwiają i motywują człowieka do działania (3) oraz zapewnienia materialnego dobrobytu, a także do rozwoju kultury. Do podejmowania wielorakich działań, nie tylko o charakterze religijnym, motywują człowieka również wartości (w tym religijne) niższego rzędu, elementarne. One także artykułowane są w etycznych normach postępowania w biznesie (3);
- (3) zasada zrównoważonego rozwoju, która jest aksjomatem, reguluje relację między egzystencją i działaniem (4). Tę relację również kształtują i wzmacniają zaznaczone na rysunku 1. wartości nadrzędne i elementarne, silnie ze sobą powiązane (4). W zasadzie tej umocowanie znajdują także normy postępowania – składowe etyki w biznesie³⁷.

Współczesne koncepcje rozwoju (rozwój zrównoważony i trwały, proces globalizacji i ekorozwój) na wejściu dywersyfikuje ich stosunek do:

- (1) istnienia i działania;
- (2) aksjomatów i prawa naturalnego;
- (3) wartości – tych wynikających z aksjomatów i prawa naturalnego oraz do wartości religijnych;
- (4) trzech rodzajów kapitału (ekonomicznego, ludzkiego i przyrodniczego), co przedstawiliśmy poniżej w tekście (por. rysunek 2.).

Należy też zwrócić uwagę na fakt, że Konstytucja Świata (jej składowe: aksjomaty, prawo naturalne i wartości) dywersyfikuje również kategorie: rozwój – wzrost gospodarczy, postęp techniczny i technologiczny. Konstytucja Świata wpisana jest tylko w kategorię „rozwój”, i tylko w tej kategorii w kontekście etyki w biznesie zapewnia umocowanie „na wejściu” (*ex ante*).

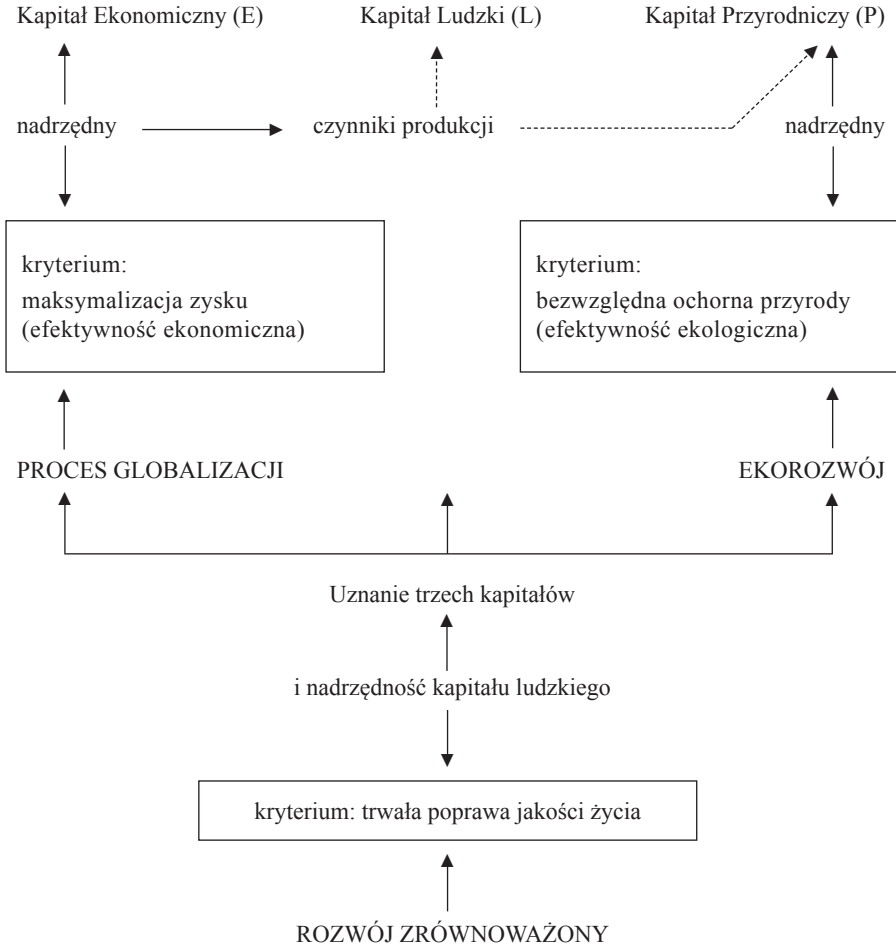
Ukształtowana i zdywersyfikowana w ten sposób relacyjność współczesnych koncepcji rozwoju, skryształizowana i uwarunkowana została w odmiennych filozofiach, leżących u ich podstaw:

- (1) rozwój zrównoważony i trwały w Europie ma swoje źródła w filozofii greckiej i w liberalizmie (w wolności osadzonej w prawie) oraz w wartościach judeo-chrześcijańskich;
- (2) proces globalizacji – ma swoje źródła w ideologii neoliberalnej (por. rysunek 3.);
- (3) ekorozwój bywa utożsamiany z rozwojem zrównoważonym i trwałym, ale bywa także zawłaszczany przez proces globalizacji; wówczas bywa podporządkowany filozofii określonej neoliberalnym prawem rynku.

W niniejszym artykule kategorię „neoliberalizm” definiujemy od strony jej genezy i prezentujemy w ujęciu graficznym (rysunek 3.).

³⁷ E. Szoltysek, *Filozofia pedagogiki*, UŚ, Katowice 2003, s. 287.

Rysunek 2. Relacja do trzech kapitałów (E, L, P) – podstawą dywersyfikacji współczesnych koncepcji rozwoju

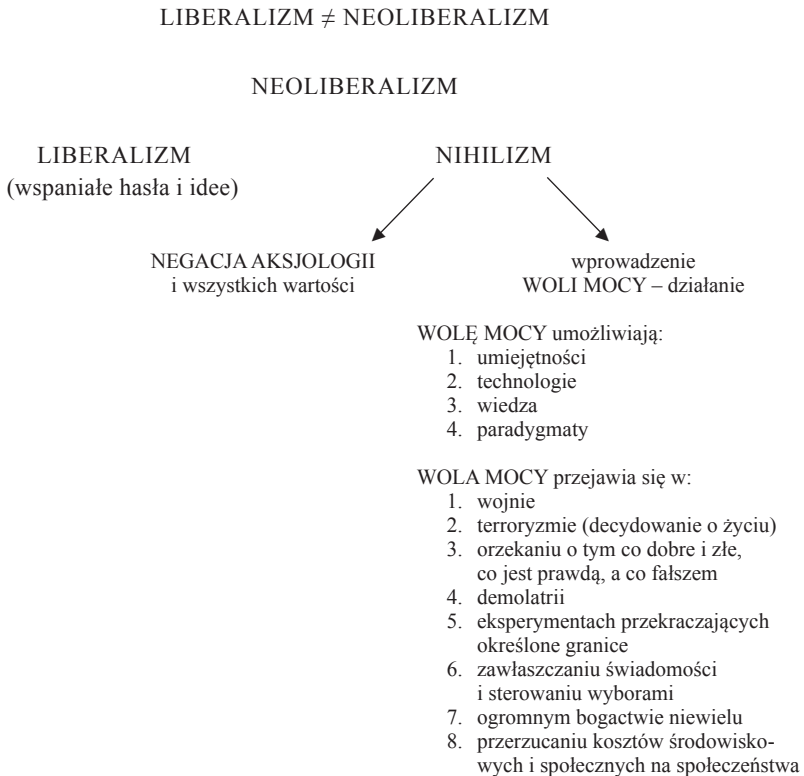

Źródło: F. Piontek, B. Piontek, *The contemporary concepts of development in terms of the diversifying criteria*, „Problems of Sustainable Development”, European Academy of Science and Arts, Salzburg, 2014, vol. 9. No. 1, s. 50.

NEOLIBERALIZM = LIBERALIZM WŁADZY + NIHILIZM =
 CENTRALNE WARTOŚCI CYWILIZACJI + DEWIACJE SPOWODOWANE
 NEGACJĄ AKSJOLOGII, PRAWA NATURALNEGO I WARTOŚCI,
 KTÓRE PRZEKŁADAJĄ SIĘ NA DEWIACJE W OBSZARACH
 GOSPODARCZYCH I SPOŁECZNYCH

Należy jednoznacznie wskazać, że błędne jest zamiennie używanie pojęć „liberalizm” i „neoliberalizm”. Kategoria „liberalizm” w ujęciu neoliberalnym jest silnie wypaczona, pozbawiona swoich pierwotnych znaczeń i wartości.

Rysunek 3. Kategoria NEOLIBERALIZM w ujęciu graficznym

Źródło: opracowanie własne; por. także W. Tatarkiewicz, *Historia filozofii*, tom III, PWN, Warszawa 1958, s. 222–224, 226; T. Kunzmann, F.P. Burkard, F. Wiedmann, *Atlas filozofii*, Wyd. Prószyński i S-ka, Warszawa 1999, s. 179.

Graficzne ujęcie kategorii „neoliberalizm” (rysunek 3.) jest ściśle powiązane z graficznym ujęciem kategorii „rozwój” (rysunek 1). Współczesne koncepcje rozwoju, zdywersyfikowane na wejściu, skutkują wieloma odmiennymi rozwiązaniami na wyjściu, co w praktyce sprowadza się do pytania: w jaki sposób każda z tych koncepcji rozumie kategorię „rozwój” i jak go urzeczywistnia? Jaka w tych koncepcjach jest możliwość wdrażania i przestrzegania etyki w biznesie: na wejściu czy tylko na wyjściu (efekt końca rury)?

Przedmiotem rozważań nie jest zatem ani krytyka globalizacji, ani krytyka neoliberalizmu, ani krytyka dyktatury relatywizmu. Rozważania w niniejszym punkcie

wskazują na istotę wymienionych koncepcji i mechanizmy ich funkcjonowania. W ujęciu historycznym skutki tych neoliberalnych ideologii nie raz były bolesne, a ich krytyka jest uzasadniona³⁸. Proces globalizacji w swojej szczytowej formie wygenerował *urojone bogactwo*³⁹, a kapitał ludzki traktuje jako adresata i konsumenta kosztów dalszej poprawy konkurencyjności⁴⁰. Krytyki dyktatury relatywizmu dokonał cytowany wyżej w tekście Roberto de Mattei.

Współczesne społeczeństwa – przynajmniej w minimalnym zakresie i w sposób formalny – zabezpieczają się przed fakultatywnym traktowaniem aksjomatów, prawa naturalnego i wartości. Czynią to za pomocą ustaw zasadniczych, jakimi są konstytucje. Określają one zasady ustroju politycznego i społeczno-gospodarczego państwa, strukturę i kompetencje naczelnych organów władzy oraz podstawowe prawa i obowiązki obywateli. Można powiedzieć, że konstytucja jest podstawą ładu strukturalnego we wszystkich obszarach funkcjonowania państwa i społeczeństwa. W Polsce rozwój zrównoważony i trwały wpisany jest w konstytucję jako zasada (art. 5 Konstytucji RP). Fakt ten przesądza, jaka koncepcja rozwoju powinna być w Polsce wdrażana i realizowana, i otwiera „bramę” dla etyki w biznesie. Zachodzą jednak okoliczności, które decydują o słabym urzeczywistnieniu zapisów konstytucyjnych w życiu, nauce i edukacji, a także w biznesie:

- (1) brak w aktach wykonawczych do Konstytucji RP zapisów, które w sposób skuteczny zabezpieczyłyby przestrzeganie aksjomatów, prawa naturalnego i wartości, w tym zasady i koncepcji rozwoju zrównoważonego i trwałego. Ma to znaczenie dla przestrzegania etyki w biznesie;
- (2) postawy uczonych, nauczycieli i środków masowego przekazu, które odpowiadają za kształtowanie świadomości społecznej, traktowanej jako towar ekonomiczny i deficytowy;
- (3) tworzenie i upowszechnianie dyktatury relatywizmu⁴¹;
- (4) tworzenie i akceptowanie procedur, związanych np. z zasilaniem finansowym (zwłaszcza zewnętrznym) i wymuszaniem programów dostosowawczych, a także niekontrolowanie zgodności tych procedur z zapisami konstytucyjnymi. Powoduje to, że zapisy konstytucyjne stają się martwe, a biznes rządzi się prawami rynku i zasadami inżynierii finansowej. Wyjęty jest spod konstytucji i podporządkowany bezwzględnemu prawu maksymalizacji zysku;
- (5) zmiana poglądu na same konstytucje, co w połowie XX wieku spowodowało, że kategoria „statycznej konstytucji” (np. w USA) została zastąpiona kategorią „konstytucji żyjącej”⁴².

Wszystkie te – nazwijmy je: innowacje – również znajdują umocowanie w neoliberalizmie.

³⁸ Por. K. Bartosek, S. Courtois, J.L. Margolin, A. Paczkowski, J.L. Panne, N. Werth, *Czarna księga komunizmu. Zbrodnie, terror, prześladowania*, Prószyński i Sk-a, Warszawa 1999.

³⁹ A. Zawisłak, *Ekonomia. Nauka praw tymczasowych*, Oficyna wydawnicza WSZ, Warszawa 2010, s. 126.

⁴⁰ Grupa Lizbońska, *Granice konkurencji*, Poltext, Warszawa 1996, s. 69.

⁴¹ Por. R. de Mattei, op. cit., s. 44.

⁴² A. Scalia, *Mułowie zachodu. Sędziowie jako arbitrzy moralni*, Warszawa 2009 (maszynopis).

Przy takim stanie deregulacji aksjomatów, prawa naturalnego i wartości należy zwrócić uwagę na wartości – zarówno nadrzędne, jak i elementarne, które powinny być przestrzegane w egzystencjalnych wyborach człowieka (związanych z sensem ludzkiego istnienia i działania). O roli i znaczeniu wartości w zarządzaniu, w tym w zarządzaniu w biznesie, świadczą dwa zapisy – starożytny i współczesny – które świadomie ze sobą zestawiamy.

I. W Pierwszej Księdze Machabejskiej na uwagę zasługuje dekret Antiocha IV Epifanesa (1 Mch 1,41-50), zawierający następujące wskazania dla państwa, do którego włączył już inne narody – wśród nich Izrael (1 Mch 1,1-40):

- wszyscy mają być jednym narodem;
- każdy ma zarzucić swoje obyczaje, a zatem swoje wartości [F.P.].

Pisemne rozporządzenia wykonawcze – wydane do wspomnianego dekretu – zawierały następujące nakazy:

- postępowanie według obyczajów, które dla kraju były obce;
- zaprzestanie kultu w świątyni (ofiar);
- znieważanie szabat i świąt;
- składanie ofiar bogom;
- zarzucenie wszystkich przepisów prawa, w tym obrzezania;
- akceptowanie tego, co nieczyste i światowe, a zatem antywartości.

Kto postąpiłby niezgodnie z królewskim zarządzeniem, miał być ukarany śmiercią. Na określonym etapie nakazy dokumentu i rozporządzenia znalazły w Izraelu wielu zwolenników⁴³.

II. Przytoczony fragment Księgi Machabejskiej zestawiamy z jedną ze współczesnych definicji procesu globalizacji, którą prezentują H.P. Martin i H. Schumann: (...) *świadoma i celowo uprawiana polityka, w której umowa za umową, ustawa za ustawą – tak krok po kroku – rządy i parlamenty własnymi postanowieniami obaliły bariery przed transgraniczną cyrkulacją kapitałów [strumieniem bezpieczeństwa pieniądza] i towarów*⁴⁴, a także ludzi i obyczajów. Stosunek do etyki w biznesie jest pochodną tej transformacji. Zadajmy pytanie: co stanowiło istotę obalania tych barier? Odpowiedź daje przykład Izraela, który po dwóch tysiącach lat zatroszczył się o powołanie własnego państwa narodowego⁴⁵. A zatem tam, gdzie zawodzi rynek, tam potrzebne jest państwo⁴⁶. Wolny rynek nie otworzy „bram” dla przestrzegania etyki w biznesie.

Relatywizacja, a nawet negacja aksjomatów, prawa naturalnego i wartości skutkuje zastępowaniem ich przez paradygmaty (por. punkt pierwszy). Z kolei stosowanie paradygmatów, ukierunkowanych przede wszystkim na działanie, jest konieczne, ale wymaga spełnienia określonych warunków i założeń:

⁴³ *Pismo św. Starego i Nowego Testamentu*, Wydawnictwo Pallotinum, Poznań – Warszawa 1988.

⁴⁴ H.P. Martin, H. Schumann, op. cit., s. 13.

⁴⁵ F. Piontek, A.J. Nowak, op. cit., s. 9.

⁴⁶ *Zrób to sam*, wywiad z prof. J. Stiglitzem, „Polityka” 2004, nr 20.

- (1) Paradygmaty nie mogą zastępować aksjomatów, prawa naturalnego czy wartości; ponadto uczciwość intelektualna – jak wykazano w punkcie pierwszym – powinna być ważniejsza od wierności paradygmatom.
- (2) Paradygmaty winny być niesprzeczne z aksjomatami, prawem naturalnym i wartościami.
- (3) Paradygmaty stosowane do nauk szczegółowych powinny być zgodne z naturą przedmiotów: danego i zadanego tych nauk.
- (4) W odróżnieniu od aksjomatów, prawa naturalnego i (niezrelatywizowanych) wartości paradygmaty mają jedynie atrybut prawdopodobieństwa i nie dają ani pewności, ani oczywistości. Zdarza się, że wdrożone bywają paradygmaty nieprawdziwe, które nie są „produktem” nauki.
- (5) Od wartości elementarnych, które również mogą motywować do działania (i pełnić funkcje paradygmatów), paradygmaty różnią się tym, że mogą być sprzeczne z aksjomatami, prawem naturalnym i wartościami, podczas gdy wartości elementarne nie mogą być sprzeczne ani z aksjomatami, ani z prawem naturalnym, ani z wartościami nadrzędnymi.
- (6) W aksjomatach, w prawie naturalnym i w wartościach – a nie w paradygmatach – umocowana jest etyka w biznesie.

Nieprzestrzeżenie wymienionych warunków sprawia, że nauki szczegółowe – mimo wielu osiągnięć – borykają się z problemami, a do takich należą sprzeczności między etyką w biznesie a zarządzaniem. Ich priorytetem nie jest szukanie prawdy i dobra. Przez długi czas nauki te nie zapewniają oczekiwanego ładu strukturalnego i nie legitymują się zintegrowaną efektywnością ekonomiczną, ekologiczną ani społeczną⁴⁷.

4. Skutki deregulacji wartości w zarządzaniu rozwojem i biznesem

Rysunki 1., 2. i 3. – analizowane łącznie – ukazują miejsce i funkcje aksjomatów, prawa naturalnego i wartości (naturalnych i religijnych) oraz paradygmatów w zarządzaniu rozwojem i biznesem. Na obecnym etapie osiągnięć cywilizacyjnych, w tym nauki, obowiązuje jednak nowy – stworzony przez F. Nietzschego – świat intelektualny, w którym nie ma miejsca dla aksjomatów, prawa naturalnego i wartości⁴⁸, a to daje negatywne skutki dla etyki w biznesie. Współcześnie, jak zauważa M. Werner, publikacje poświęcone tematyce nihilizmu tworzą wokół niego *zasłonę sensacji i atmosferę pokupnego widowiska. Nihilizm „z niszczącej etykiety” niepostrzeżenie przeistoczył się w „atrakcyjny towar”*⁴⁹. Stał się centralną podstawą i kategorią porządkującą (...) *dla dowartościowywania się wszystkich wartości (...), czyli (...) utraty ich mocy wiążącej (...)*⁵⁰, w tym kontroli nad istnieniem i działaniem człowieka (por. rysunek 1., 2. i 3.).

⁴⁷ F. Piontek, B. Piontek, *Podstawy ekonomii menedżerskiej. Globalizacja a rozwój zrównoważony i trwały*, WSEiA, Bytom 2003, rozdz. 3.

⁴⁸ P. Kunzmann, P.F. Burkard, F. Wiedmann, op. cit., s. 179.

⁴⁹ M. Werner, *Wobec nihilizmu. Gombrowicz, Witkacy*, Wydawnictwo Sic, Warszawa 2009, s. 13–14.

⁵⁰ Ibidem. Także: F. Nietzsche, *Pisma pozostałe 1876–1879*, Kraków 1994, s. 263.

Dzieło F. Nietzschego kontynuował M. Heidegger, który przeniósł nihilizm ze sfery aksjologii na obszar ontologii i usytuował problem nihilizmu w dziejach bycia. Dla niego nihilizm nie był już *procesem odwartościowywania wartości, ale dziejami „zapomnienia być”*. W ten sposób Heidegger postawił znak równości między *dziejami skrywania się bycia a europejskim nihilizmem*⁵¹.

Syntetyczne ujęcie ewolucji nihilizmu potwierdza zasadność naszych rozważań dotyczących miejsca i funkcji aksjomatów, prawa naturalnego oraz wartości i etyki w zarządzaniu rozwojem, a także biznesem. Uświadamia również skutki i zagrożenia dla istnienia oraz działania w procesie zarządzania rozwojem (w tym biznesem), jakie może stwarzać negowanie tych kategorii.

W ujęciu syntetycznym na wybranych przykładach przedstawiamy skutki, jakie powoduje negowanie aksjomatów, prawa naturalnego i wartości przez zastępowanie ich paradygmatami:

- (1) paradygmaty: wolny rynek, wolna konkurencja, bezwzględna maksymalizacja stopy zysku – a zasada zrównoważonego rozwoju
 - Czy w procesie dydaktycznym i naukowym objaśnia się, że konstytucyjna zasada zrównoważonego rozwoju (art. 5 Konstytucji RP – artykuł ustrojowy) oznacza, że jeden podmiot (kapitał) w procesie gospodarowania nie może rozwijać się kosztem pozostałych, a we współzawodnictwie są granice, których przekraczać nie wolno? Kto zadaje pytania o granice wolnej konkurencji i istotę wolnego rynku? Przecież zgodnie z nimi powinien zwyciężać lepszy (!). Czy etykę w biznesie można urzeczywistniać równoległe z wymienionymi nieprawidłowościami?
 - Z art. 5 i art. 20 Konstytucji RP wynika, że priorytety realizowane przez przedsiębiorstwa są zhierarchizowane. Maksymalizacja zysku jest potrzebna (!), ale nie kosztem własnego istnienia. Prawidłowy układ priorytetów jest następujący: przetrwanie, zabieganie o popyt, inwestycje i rozwój, a na czwartym miejscu – zysk (bezwzględnie potrzebny). Przyjęcie paradygmatu o nadrzędności sieci nad przedsiębiorstwami pozoruje słuszność czynienia z zysku nadrzędnego priorytetu. Tymczasem sieć jest wtórna w stosunku do przedsiębiorstwa. Czym takie rozważania – oparte na paradygmatach – skutkują dla etyki w biznesie?
 - W konsekwencji gminy, które dysponują popytem, są ważniejsze od inwestorów, a nie doceniają swojego miejsca w hierarchii priorytetów i obniżają – w myśl wolnej konkurencji – wymogi stawiane inwestorom. To popyt decyduje o zagospodarowaniu kapitału inwestycyjnego, o zatrudnieniu kapitału ludzkiego i o przetrwaniu, także lokalnych przedsiębiorstw (!). Można zatem zaryzykować twierdzenie, że sposób zagospodarowania popytu – zgodnie z zasadami tożsamości i podmiotowości – między innymi otwiera „drogę” do przestrzegania etyki w biznesie.

⁵¹ M. Werner, op. cit., s. 14–16.

- Ustawiczne doskonalenie koncepcji i metod zarządzania sprowadza się do permanentnego eliminowania człowieka z procesu wytwarzania, a to może być sprzeczne z etyką w biznesie. Kto, pozbawiony kryteriów oceny umocowanych w aksjomatach, prawie naturalnym i w wartościach, zwraca uwagę, że systemy zarządzania nie mogą naruszać art. 30 Konstytucji RP (ochrony godności osoby ludzkiej) i traktować człowieka w kategorii odpadu? Komu wolno – w imię kategorii względnej, jaką jest efektywność ekonomiczna – odmówić człowiekowi prawa do pracy i prawa do życia? Czy tego rodzaju praktyki są zgodne z wymogami etyki w biznesie?
- (2) Negacja aksjomatów, prawa naturalnego i wartości może skutkować brakiem kontroli nad postępem technologicznym. Jak zauważa A. Kiepas, nieustająca pogoń za innowacjami w obszarze „technologie” podporządkowana jest dwóm kryteriom, pytającym wyłącznie o to:
 - czy proponowane rozwiązanie jest możliwe do wdrażania, wyłącznie z technologicznego punktu widzenia;
 - czy przyczyni się ono do maksymalizacji stopy zysku⁵².Kto się zastanawia nad możliwymi zagrożeniami dotyczącymi istnienia i działania?
- (3) Przykładowe reguły technologiczne, umożliwiające zarządzanie świadomością i ludzkimi wyborami: pierwsza reguła technologiczna – powszechna decentralizacja – znajduje szerokie zastosowanie do: państwa, rodziny, świadomości człowieka, religii, sfery społecznej (podporządkowanie większości woli mniejszości). Istotą tej zasady jest podejście mówiące, że: *wszystko należy dzielić na proste, a nawet głupie elementy, i łączyć w nową jakość*. Ograniczmy się do dwóch przykładów rozwiązań praktycznych:
 - organizacyjna restrukturyzacja kopalń (zamienianie wydziałów kopalni na spółki prawa handlowego) w celu zastąpienia usług dotychczas świadczonych przez wydziały po kosztach na usługi świadczone przez spółki po cenach rynkowych, i generowanie kosztów wydobycia węgla powyżej ceny (wówczas – na początku procesu restrukturyzacji – ceny stałej). W ten sposób dokumentowano tzw. trwałą nierentowność kopalń (nowa jakość). W istocie była to nierentowność administracyjnie zadana. W jakiej relacji pozostawała ona do etyki w biznesie?;
 - procedury wykorzystywane w organizacji procesów medycznych, które w wielu przypadkach zwiększają bezwładność całego układu i ograniczają skuteczność posługi medycznej⁵³. A w jakiej relacji do etyki

⁵² A. Kiepas, *Wiedza o skutkach techniki jako czynnik zrównoważonego rozwoju*, „Problemy Ekologii” 2000, nr 1.

⁵³ S. Letkiewicz, *Kryterium wyznaczania granic prawnych i etycznych w badaniach medycznych – w aspekcie urzeczywistniania konstytucyjnej zasady zrównoważonego rozwoju*, „Problemy Ekorozwoju / Problems of Sustainable Development”, European Academy of Science and Art, Salzburg 2009, nr 2, s. 49–60; patrz także: S. Letkiewicz, *Terapia fagowa antybiotykoopornych zakażeń bakteryjnych jako eksperyment leczniczy – aspekty etyczne*, Warszawski Uniwersytet Medyczny, Warszawa 2014, s. 87–89.

w biznesie pozostaje taka praktyka? Pytaniem jest też: czy usługę medyczną można traktować jako biznes?

- (4) Zastąpienie zasady sprzeczności przez piątą regułę technologiczną – powszechna standaryzacja (prawda konsensualna) – powoduje, że:
- nauka zamiast obiektywnej prawdy poszukuje prawdy konsensualnej i innowacji, podporządkowanych stopie zysku. Stąd pytanie: czy w odniesieniu do nauki również należy mówić o etyce w biznesie?;
 - nauki szczegółowe głoszą własną prawdę, opartą na akceptowanych paradygmatach, np. etyka w biznesie głosi przestrzeganie norm uniwersalnych, z kolei zarządzanie – zdaniem niektórych autorów – twierdzi, że nie ma reguł uniwersalnych, a dobór techniki zależy od sytuacji (drugi etap darwinowskiej ewolucji); w tym układzie etyka w biznesie funkcjonuje jako efekt końca rury (ponownie z ochrony środowiska) i traktowana jest sektorowo;
 - brak możliwości przełożenia wyników jednej nauki na osiągnięcia innych dziedzin, w tym przypadku etyki w biznesie na zarządzanie biznesem;
 - metoda dwuwartościowa (0:1), pozwalająca oceniać *ex ante*, zastępowana jest metodami matematycznymi – oceniającymi *ex post* (czyli po zebraniu odpowiednich danych empirycznych). Wyniki tych ostatnich są potrzebne, ale ułatwiają uprawianie dyktatury relatywizmu w sferach: gospodarczej, społecznej, ekologicznej i politycznej, oraz pomijanie etyki w biznesie.

Należy jedynie dodać, że deregulację nauki zapowiadali cytowani wyżej w tekście A. i H. Toffler.

Wniosek wynikający z praktyki deregulacji aksjomatów, prawa naturalnego i wartości można ująć następująco: deregulacja zmienia charakter nauki, a także rolę etyki w biznesie. Nauka z poszukiwania prawdy, dobra i piękna ukierunkowuje się na rozwijanie umiejętności, postęp technologiczny (nie negujemy jego potrzeby, ale pytamy, czy powinien być dominujący), a etyka w biznesie z usytuowania na wejściu (normy wyznaczenia postępowania ludzkiego, warunkowane określoną wartością⁵⁴) jako dyscyplina sektorowa – oderwana od zarządzania – funkcjonuje na wyjściu. Służenie i *wierność paradygmatom* [w tym obowiązującym w zarządzaniu biznesem – F.P.] *stają się ważniejsze od uczciwości intelektualnej*⁵⁵ i od norm uczciwego postępowania. *Z kolei poszukiwanie rozwiązania dominuje nad rozumieniem istoty problemu*⁵⁶.

Za ten stan rzeczy niestety odpowiedzialne są:

- (1) uniwersytety, szkoły wyższe i inne instytucje naukowe (negatywnym przykładem może być rozwiązanie czy likwidacja niektórych instytucji ukierunkowanych na ochronę człowieka i środowiska przyrodniczego⁵⁷;

⁵⁴ E. Szołtysek, *Filozofia pedagogiki*, UŚ, Katowice 2003, s. 287.

⁵⁵ J.B. Barbour, op. cit.

⁵⁶ M. Crozier z udziałem B. Tilhette, *Kryzys inteligencji. Szkice o niezdolności elit do zmian*, Poltext, Warszawa 1996, s. 26.

⁵⁷ S. Kozłowski, *Dorobek i zakres działania Komitetu „Człowiek i Środowisko” przy Prezydium Polskiej Akademii Nauk w latach 1970–2007* [w:] *Zarządzanie rozwojem – aspekty: społeczne, ekonomiczne i ekologiczne*, red. B. Piontek, F. Piontek, PWE, Warszawa 2007, s. 63–85.

- (2) instytucje odpowiedzialne za edukację i kształtowanie świadomości;
- (3) wszystkie instytucje ze swej natury zobowiązane do przechowywania i przekazywania depozytu niezrelatywizowanych wartości;
- (4) inteligencja jako warstwa społeczna.

Wymienione instytucje ze swej natury odpowiadają za obronę fundamentów cywilizacji, a w cywilizacji technologicznej – za przestrzeganie etyki w biznesie. Gdy instytucje zawodzą, odpowiedzialność spada na inteligencję. Czy potrafi ona sprostać współczesnym wyzwaniom, czy potrafi powiedzieć NIE – przeciętnej kompetencyjności i czy jej wysiłki uzyskują wsparcie społeczne?

5. Podsumowanie

Jesteśmy świadomi, że nikt nikogo nie może zmusić do przyjęcia aksjomatów, prawa naturalnego i niezrelatywizowanych wartości – także tych, które określa religia. Taka jest ich natura człowieka, stworzonego do dokonywania suwerennych, ale posiadających odniesienia moralne wyborów.

Wiemy również, że zarządzanie rozwojem, w tym biznesem, ze swojej natury związane z horyzontem perspektywicznym, nie może być oparte wyłącznie na zmieniających się paradygmatach. Z pominięciem aksjomatów, prawa naturalnego i wartości zarządzanie rozwojem nie jest możliwe w wymiarze perspektywicznym. Wniosek stąd płynący winien stanowić przyczynek do ochrony elementarnych wartości i podmiotowości człowieka, kształtującego oblicze cywilizacji. A to z kolei nie tylko zapewniają albo wykluczają przyjęte koncepcje rozwoju. W Polsce wybór koncepcji zagwarantowany jest w Konstytucji RP i etyka w biznesie (na wejściu, jako integralna składowa Konstytucji Świata i zarządzania) – przynajmniej pośrednio – zagwarantowana jest konstytucyjnie.

Bibliografia

- Barbour J.B., *Mity. Modele. Paradygmaty*, Znak, Kraków 1984.
- Bartosek K., S. Courtois, J.L. Margolin, A. Paczkowski, J.L. Panne, N. Werth, *Czarna księga komunizmu. Zbrodnie, terror, prześladowania*, Prószyński i Sk-a, Warszawa 1999.
- Beck U., *Władza i przeciwładza w epoce globalnej. Nowa ekonomia polityki światowej*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2005.
- Bieniok H., *Trzy razy pomyśl, raz zrób*, MAW, Warszawa 1985.
- Crozier M. z udziałem B. Tilhette, *Kryzys inteligencji. Szkice o niezdolności elit do zmian*, Poltext, Warszawa 1996.
- Delsol Ch., *Esej o człowieku późnej nowoczesności*, Znak, Kraków 2003.
- Fukuyama F., *Koniec człowieka*, Znak, Kraków 2004.
- Galbraith J.K., *Ekonomia a cele społeczne*, PWN, Warszawa 1979.

- Grupa Lizbońska, *Granice konkurencji*, Poltext, Warszawa 1996, s. 69.
- Hvozdk S., *Psychologické pohľady na edukáciu a postmodernizmu*, Filozofická fakulta Prešovskej Univerzity, Prešov 2001.
- Jodłowska E., Rozmowa z prof. Farzinem Davachim, „Rzeczpospolita – Magazyn” 2001, nr 36.
- Kelly K., *Nowe reguły nowej gospodarki. Dziesięć podstawowych strategii dla świata połączzonego siecią*, WIG-Press, Warszawa 2001.
- Kiepas A., *Wiedza o skutkach techniki jako czynnik zrównoważonego rozwoju*, „Problemy Ekologii” 2000, nr 1.
- Kołodko G., *Prof. G. Kołodko o neoliberalizmie i światowym kryzysie gospodarczym*, wykład na www.youtube.com (data dostępu: 03.05. 2010).
- Kołodko G., *Wędrujący świat*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2008, s. 206–256.
- Kozłowski S., *Dorobek i zakres działania Komitetu „Człowiek i Środowisko” przy Prezydium Polskiej Akademii Nauk w latach 1970–2007* [w:] *Zarządzanie rozwojem – aspekty: społeczne, ekonomiczne i ekologiczne*, red. B. Piontek, F. Piontek, PWE, Warszawa 2007.
- Kunzmann P., P.F. Burkard, F. Wiedmann, *Atlas filozofii*, Wyd. Prószyński i S-ka, Warszawa 1999.
- Letkiewicz S., *Kryterium wyznaczania granic prawnych i etycznych w badaniach medycznych – w aspekcie urzeczywistniania konstytucyjnej zasady zrównoważonego rozwoju*, „Problemy Ekorozwoju / Problems of Sustainable Development”, European Academy of Science and Art., Salzburg 2009, nr 2.
- Letkiewicz S., *Terapia fagowa antybiotykoopornych zakażeń bakteryjnych jako eksperyment leczniczy – aspekty etyczne*, Warszawski Uniwersytet Medyczny, Warszawa 2014.
- Martin H.P., H. Schumann, *Proces globalizacji. Atak na demokracje i dobrobyt*, Wyd. Dolnośląskie, Wrocław 1999.
- Mattei R. de, *Dyktatura relatywizmu*, PROHIBITA, Warszawa 2009.
- Nietzsche F., *Pisma pozostałe 1876–1879*, Kraków 1994.
- Kunzmann P., F.P. Burkard, F. Wiedmann, *Atlas filozofii*, Prószyński i S-ka, Warszawa 1999.
- Piontek B., *Alternatywne koncepcje urzeczywistniania powszechności w procesie rozwoju* [w:] *Kapitał ludzki w procesie globalizacji a w zrównoważonym rozwoju*, red. F. Piontek, Wydawnictwo ATH w Bielsku-Białej, WSEiA w Bytomiu, Wisła 2002.
- Piontek B., *Koncepcja rozwoju zrównoważonego i trwałego Polski*, PWN, Warszawa 2002.
- Piontek B., F. Piontek, W. Piontek, *Ekorozwój i narzędzia jego realizacji*, Wyd. Ekonomia i Środowisko, Białystok 1997.
- Piontek B., *Współczesne uwarunkowania rozwoju społeczno-gospodarczego*, ATH, Bielsko-Biała 2006.
- Piontek F., A.J. Nowak, *Osobowy aspekt wartości w procesie rozwoju. Studium porównawcze*, WSEiA Bytom, Bytom 2004.
- Piontek F., B. Piontek, *Global Education for realization of development* [w:] *Global education up to the future*, red. A. Akimjak, D.H. Lubcker, OWP ‘SIM’, Warszawa – Marshall – Ružomberok 2007/2008.
- Piontek F., B. Piontek, *Podstawy ekonomii menedżerskiej. Globalizacja a rozwój zrównoważony i trwały*, WSEiA, Bytom 2003.

- Piontek F., B. Piontek, *Rola i znaczenie aksjologii, niezrelatywizowanych wartości i paradygmatów w zarządzaniu rozwojem* [w:] *Nauki humanistyczne i socjologia*, red. J. Czartoszewski, UKSW, Warszawa 2010.
- Piontek F., B. Piontek, *The contemporary concepts of development in terms of the diversifying criteria*, „Problems of Sustainable Development”, European Academy of Science and Arts, Salzburg 2014, vol. 9, No. 1.
- Pismo św. Starego i Nowego Testamentu*, Wydawnictwo Pallotinum, Poznań – Warszawa 1988.
- Polska 2030. Wyzwania rozwojowe*, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, Warszawa 2009.
- Pysz P., *Spoleczna gospodarka rynkowa. Ordoliberalna koncepcja polityki gospodarczej*, PWN, Warszawa 2008.
- Scalia A., *Mulowie zachodu. Sędziowie jako arbitrzy moralni*, Warszawa 2009 (maszynopis).
- Solomon S., *Gra o zaufanie. Jak szefowie banków centralnych rządzą gospodarką globalną*, Philip Wilson, skład NBP, Warszawa 2000.
- Sulmicki P., *Planowanie i zarządzanie gospodarcze*, PWE, Warszawa 1971.
- Szołtysek E., *Filozofia pedagogiki*, UŚ, Katowice 2003.
- Tatarkiewicz W., *Historia filozofii*, tom III, PWN, Warszawa 1958.
- Tinbergen J., *Wprowadzenie do ekonometrii*, PWN, Warszawa 1957.
- Toffler A., H. Toffler, *Budowa nowej cywilizacji*, Zysk i S-ka, Poznań 1996.
- Werner M., *Wobec nihilizmu. Gombrowicz, Witkacy*, Wydawnictwo Sic, Warszawa 2009.
- Zawiślak A., *Ekonomia. Nauka praw tymczasowych*, Oficyna wydawnicza WSZ, Warszawa 2010.
- Zrób to sam*, Wywiad z prof. J. Stiglitzem, „Polityka” 2004, nr 20.